Список літератури:

1. Преступность в Украине:бюллетень законодательства и юридической практики Украины. К., 1994.№ 2. 2. *Сафронов А.Д., Волобуев А.Н.* Хулиганство в ИТУ. М., 1984. 3. Сборник информационно-аналитических документов. Х., 1994. Ч.1. 4. *Федюкин И.Ф.* Осужденные за хулиганство. М., ВНИИ МВД СССР, 1973.

Надійшла до редколегії 08.01.96 р.

А.Ю.Стеценко

РОЗСЛІДУВАННЯ ГРУПОЮ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ

Одним з найважливіших завдань і неодмінною умовою побудови суверенної правової держави в Україні є здійснення судово-правової реформи, що передбачає формування нового законодавства, в тому числі і кримінально-процесуального.

Чинний вже більше п'яти років, Кримінально-процесуальний кодекс України зазнав останнім часом істотних змін та доповнень. Це стосується питань діяльності органів попереднього розслідування та дізнання, розширення гарантій процесуальних прав обвинуваченого, підозрюваного і підсудного.

Значних змін зазнали права захисника під час попереднього слідства, розширена сфера використання протокольної форми досудової підготовки матеріалів.

Але окремі положення чинного законодавства значно відстають від реалій та потреб сьогодення. Зміст деяких норм недостатньо чітко сформульований і суперечливий, що викликає певні труднощі в їх тлумаченні та використанні, слідча ж практика потребує більш конкретних рекомендацій.

Так, ст.119 КПК України передбачає порядок провадження попереднього розслідування кількома слідчими, якщо справа, як вказано в законі, "особливо складна". Це так званий груповий або бригадний метод розслідування.

Вказана норма говорить про підстави для створення слідчої групи, про наділення одного з слідчих повноваженнями старшого, його обов'язок прийняти справу до свого провадження та право керувати іншими слідчими, які входять до складу групи (бригади), про що виноситься окрема постанова або вказується в постанові про порушення кримінальної справи, якщо ці моменти збігаються в часі.

Частина 2 ст.119 КПК України вказує на необхідність оголошення такої постанови обвинуваченому з метою забезпечення йому можли-

вості заявити про відвід слідчому, що однаково стосується інших учасників процесу (підозрюваного, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх законних представників).

Зміст словосполучення "особливо складна справа" не викликає труднощів у розумінні, і незважаючи на відсутність в законі точної вказівки на те, які справи вважати особливо складними, а які ні, практикою визначені певні критерії, за якими їх можна розмежувати та віднести до тих чи інших. Це, насамперед, великі за обсягом, багатоепізодні, охоплюючі розслідуванням злочинну діяльність організованих груп, що діють нерідко в міжрегіональному масштабі, особливо в економічній та фінансових сферах. До них відносяться справи про тяжкі злочини, що викликали великий суспільний резонанс, розслідування яких треба закінчити у найкоротший строк, або яке здійснюється в умовах надзвичайного стану.

Переваги розслідування таких справ групою слідчих очевидні:

- є можливість вести роботу одночасно в кількох напрямках, у різних місцях, всебічно та паралельно відпрацьовуючи всі версії у справі;
- необхідні слідчі дії проводяться швидко, що скорочує строк розслідування;
- найбільш ефективно використовуються знання, здібності, досвід та особисті якості одразу кількох слідчих, які розслідують одну справу;
- є можливість зосереджувати зусилля всіх слідчих на якомусь одному вирішальному етапі розслідування.

Все ж слід зауважити, що попереднє розслідування більшості кримінальних справ здійснюється слідчим одноособово, а чинне кримінально-процесуальне законодавство (ст.102 КПК України) зорієнтоване на одноособову правозастосовуючу діяльність слідчого. Це дає можливість і створює умови для всебічного, повного і об'єктивного дослідження всіх обставин справи, для оцінки доказів за внутрішнім переконанням, для самостійного прийняття рішень, а також персональної за них відповідальності. Лише в тих випадках, коли фізично неможливо здійснити дослідження багатьох версій та епізодів злочинної діяльності слідчим одноособово, допускається створення слідчої групи. Тільки з таким припущенням, тільки для таких ситуацій можливо визнати груповий спосіб розслідування найбільш доцільним.

Зауваживши лише в загальному вигляді про позитивні якості та вади групового методу і знову звертаючись до змісту ст.119 КПК України, треба

зазначити, що приведене формулювання закону є не зовсім точним, бо воно не повною мірою відображає характер організації групи слідчих, недостатньо чітко регламентує "внутрішні" та "зовнішні" стосунки керівника і членів групи. Чимало процесуалістів (О.М.Ларін [3], А.А.Тарасов [2]) звертали увагу на те, що вказані положення закону з'ясовують не всі питання, які виникають у практиці розслідування і пов'язані з характером і обсягом прав та обов'язків членів й керівника групи слідчих. А.А.Тарасов, що досліджує індивідуальні та колективні основи в кримінальному процесі, зазначає, що практика нерідко показує, як неправильне використання обох основ, в тому числі й через нечітку нормативну регламентацію, може мати погані результати: слідча група з гаранта повноти та об'єктивності розслідування складних і великих за обсягом справ перетворювалась у осередок безладдя, тяганини та колективної безвідповідальності [2, с.28].

Відсутність у законі більш детального роз'яснення у практичній діяльності породжує і таку проблему: у якій формі та в яких межах здійснюється керівництво слідчого, що прийняв справу до провадження, тобто слідчого-керівника діями інших слідчих - членів групи. Оскільки закон прямо зобов'язує одного із слідчих приймати справу до свого провадження і керувати діями інших слідчих, то, очевидно, це передбачає певну нерівність у здійсненні їх повноважень, у праві прийняття рішень у справі, яка розслідується. Якраз це дало підставу О.М.Ларіну визнати неправильною існуючу в літературі думку про те, що "кожний слідчий, який входить у групу, повинен розглядатися не як помічник керівника, а як повноправний учасник розслідування". І з ним слід погодитися, бо дослівне розуміння положення, що міститься в законі, не дозволяє нам судити про кожного із слідчих (і про керівника , і про керованого) як про повноправних учасників рослідування.

Слідчий-керівник групи, розслідуючи кримінальну справу, повною мірою здійснює повноваження, передбачені ст.114 КПК України, його гарантована процесуальна самостійність означає насамперед можливість самостійного прийняття рішень щодо спрямування слідства. Відповідно до цієї норми, він вправі давати доручення та вказівки органові дізнання, а винесені ним постанови у справі, що знаходиться в його провадженні, обов'язкові для виконання усіма юридичними та фізичними особами.

Більш проблемним через невизначеність у законі є процесуальне становище слідчого - члена слідчої групи. Чи можна свого підлеглого слідчому-керівникові вважати повноправним учасником розслідування,

що володіє всіма повноваженнями, в тому числі правом самостійно приймати рішення у справі?

У літературі висловлені різні погляди на цю проблему. О.М.Ларін вважає, що при участі в розслідуванні декількох слідчих виносити постанови має право тільки один з них - той, хто прийняв справу до свого провадження - керівник. [3, с.119]. На його думку, постанова, винесена слідчим, котрий не має справи в провадженні, є необов'язковою, не має законної сили, не підлягає виконанню [3, с.120].

П. 5 коментаря до ст. 119 КПК України прямо вказує, що "слідчий, залучений до слідчої групи, не втрачає процесуальної самостійності. Він має всі права, передбачені ст.114 КПК. У межах дорученої ділянки роботи він має право приймати будь-які процесуальні рішення" [5, с.187]. Однак чи можна прийти до такої думки, дослівно розуміючи зміст закону, а не коментаря до нього?

Ні, бо про процесуальну "юридичну рівність слідчих можна говорити лише в тому обмеженому розумінні, що кожний з них у межах доручень керівника вправі проводити будь-які слідчі дії, і вони матимуть теж процесуальне значення, що й дії слідчого, що прийняв справу до провадження" [3, с.120].

Існуючі положення кримінально-процесуального закону здаються досить суперечливими і навіть дещо образливими, оскільки процесуальний стан слідчого в кримінальному процесі України відзначається значною мірою самостійністю, а слідчий - член групи, чий статус не визначений законом і чия процесуальна самостійність обмежена, нерідко перетворюється лише в технічного виконавця рішень керівника. Такою невизначеністю свого процесуального статусу значною мірою применшується значення і підривається авторитет слідчого, приглушується його значимість у суспільстві.

У процесуальній літературі пропонувались різні варіанти вирішення цього протиріччя, однак до сьогодні ця проблема не вичерпана, а її актуальність вміщує в собі не тільки процесуальний аспект, але й адміністративно-управлінський, соціально-психологічний, кадровий, оскільки слідча група, в котрій слідчим за законом може вважатися тільки один з її учасників, а всі інші мають досить невизначений статус, - це також доволі образлива крайність, за якої успіх справи цілком залежить від того, які взаємовідносини складаються в процесі спільної роботи між конкретними особами.

Авторським колективом теоретичної моделі Кримінально-процесуального законодавства Союзу РСР і РРФСР (автор глави О.М.Ларін) запропоновано більш детальну регламентацію провадження слідства групою, положення щодо цього викладені в трьох статтях вказаної моделі, однак вищеозначене протиріччя вони не усунули [6, с.209-210].

Цікавою здається думка А.А.Тарасова, який пропонує звернутися до історичного досвіду російського судочинства і, зокрема, посилається на С.В.Познишева, який вказує, що "у трудомістких справах на допомогу судовим слідчим іноді направлялись молодші кандидати на посади по судовому відомству для виконання окремих доручень судового слідчого, не пов'язані з прийняттям самостійних процесуальних рішень"[7, с.110]. А.А.Тарасов вбачає в цьому оптимальний варіант поєднання одноособового ведення слідства з колективною роботою по кримінальній справі великого обсягу, бо у цьому випадку особи, що не приймають справи до свого провадження і обмежені законом в процесуальних правах, іменуються помічниками слідчих.

Вказані пропозиції тим більше заслуговують на увагу, оскільки з кінця 1992 р. в слідчих підрозділах органів внутрішніх справ України, якими проводиться розслідування у переважній більшості кримінальних справ, з'явились співробітники, що мають статус помічників слідчого. Наказом МВС України № 745 "Про невідкладні заходи по вдосконаленню структури та організації діяльності органів попереднього слідства у системі МВС України" від 25.11.1992 р., їх зобов'язано надавати допомогу слідчому і виконувати його доручення, пов'язані з розслідуванням кримінальних справ. Разом з тим вони позбавлені можливості приймати будь-які рішення у справі.

Вважаємо, що порядок, згідно з яким група формувалась без призначення у ній слідчого як керівника, а помічників слідчого як її членів, можна було б розглядати як одну з реальних можливостей усунення протиріч і неточностей, що мають місце в існуючій редакції чинного кримінально-процесуального закону. Це був би один із кроків по зміцненню процесуальної самостійності та авторитету слідчого як керівника групи по розслідуванню кримінальної справи. Тому моделюванню нової норми закону, що визначає порядок розслідування групою, має передувати законодавче закріплення статусу помічника слідчого, а також досить детальна регламентація в КПК його прав та обов'язків.

Висловлювались також пропозиції щодо вирішення цієї проблеми шляхом наділення слідчого-керівника групи повноваженнями начальни-

ка слідчого відділу, що внесло б більшу визначеність та чіткість у його взаємини із слідчими - членами групи.

Справедливо було б зауважити, що вирішення цієї проблеми здійснюється не тільки в сфері теоретичних досліджень, але й у практичній діяльності органів попереднього слідства. Аналіз практики свідчить про те, що нерідко члени слідчих груп самостійно, від свого імені приймають важливі процесуальні рішення (постанови про обрання запобіжного заходу, про притягнення особи як обвинуваченої і т.і.). Найчастіше це буває там, де матеріали кримінальної справи дозволяють розподілити увесь обсяг розслідування між членами групи за епізодами злочинної діяльності або за особами, що їх учиняли. Як зазначено вище, кримінально-процесуальний закон не містить в собі положення, яке надає право прийняття таких рішень у справі слідчим-членом слідчої групи. І хоч це досить часто буває доцільним та вкрай необхідним у процесі розслідування конкретної справи, тим не менше не відповідає вимогам закону. Таким чином, суперечливість ряду норм нині діючого кримінально-процесуального закону та недостатня регламентація ним положень, що стосуються статусу слідчого взагалі і в частині здійснення його повноважень як члена слідчої групи, об'єктивно вимагають законодавчого вирішення цих проблем у новій редакції КПК України.

Можливо, їх треба вирішувати шляхом доповнення ст.114 КПК, якою передбачаються повноваження слідчого. Доцільніше було б вдосконалити положення ст.119 КПК, значно їх конкретизувавши в частині чіткого розмежування повноважень керівника та членів групи.

У будь-якому випадку ця норма повинна містити в собі вичерпний перелік процесуальних рішень, які слідчий вправі буде прийняти, діючи в складі такої групи як її член на дорученій йому ділянці розслідування, або ж передбачати інший порядок здійснення ним процесуальної самостійності.

Керівнику групи, як і раніше, необхідно надати право і зобов'язати безпосередньо керувати діями інших слідчих, здійснювати загальне планування, координацію та розподіл обов'язків. Він має бути вправі приймати будь-які процесуальні рішення і здійснювати слідчі дії, що відносяться до справи, в повному обсязі: порушувати клопотання перед відповідним прокурором про продовження строку розслідування та утримання обвинуваченого під вартою, виносити постанови про об'єднання та виділення кримінальних справ, про припинення та поновлення розслідування, про закриття справи в цілому або в її частині. Одноособово він повинен підписувати обвинувальний висновок.

Слідчому - члену групи на дорученій ділянці повинне бути надане право, крім виконання будь-яких слідчих дій, самостійно приймати окремі процесуальні рішення, такі як: визнання потерпілим та громадським позивачем, визнання та прилучення до справи як речовий доказ, призначення експертизи, про обрання запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд та деякі інші. Рішення ж, які потребують одержання санкції прокурора, пов'язані з обранням примусових заходів (утримання під вартою, направлення на стаціонарну судово-психіатричну експертизу, обшук, накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію) у межах дорученої ділянки розслідування він вправі приймати за узгодженням з керівником групи. Це ж правило повинне поширюватись на прийняття рішення про притягнення особи як обвинуваченої, бо воне найбільш важливе у справі.

Викладені пропозиції, не претендуючи на безперечність та універсальність у вирішенні порушених проблем, на думку автора, все ж заслуговують на увагу, і їх можна було б розглянути при моделюванні норм нової редакції Кримінально-процесуального кодексу України.

Список літератури:

1. Закон України "Про внесення в деякі законодавчі акти України змін та доповнень по вдосконаленню попереднього розслідування". 30.06.1993 р. // Голос України, 20.07.1993; Закон України "Про внесення змін та доповнень в окремі статті Кримінально-процесуального кодексу України що до питань права на захист підозрюваного, обвинуваченого та підсудного". 23.12.1993 р. // Голос України, 1.03.1994; Закон України "Про внесення змін та доповнень в Кримінально-процесуальний кодекс України". 16.12.1994 р., // Голос України 17.01.95. 2. *Тарасов А.А.* Индивидуальное и коллективное начала в уголовном процессе. Сб. науч. тр. Правовые формы и эффективность доказывания по уголовным делам. Тольятти, 1994. 3. *Ларин А.М.* Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. М., 1986. 4. *Карнеева Л.М., Галкин С.А.* Расследование преступлений группой следователей. М., 1965. 5. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий. К., 1984. 6. Уголовно-процессуальное законодательство Союза ССР и РСФСР. Теоретическая модель. М., 1991. 7. *Познышев С.В.* Элементарный учебник русского уголовного процесса. М., 1913.

Надійшла до редколегії 21.10.95 р.